

ÖLLÖS LÁSZLÓ

A Magyar Köztársaság alkotmánya és a magyar kisebbségek

LÁSZLÓ ÖLLÖS

THE CONSTITUTION OF THE HUNGARIAN REPUBLIC AND THE HUNGARIAN MINORITIES

342.4(439)

323.15(=511.141)

Constitutional agreement. Constitutional responsibility. Constitutional obligation. Hungarian minorities.

1. Bevezetés

A kettős állampolgárságról tartott népszavazás még láthatóbbá tette a magyarországi politika egyik, a rendszerváltás óta rendszeresen feltörő konfliktusát, nevezetesen, hogy a határon túli magyarok vonatkozásában nincs egyetértés a magyarországi politikai erők közt. Ugyanakkor történelmi léptékkal mérve nem is régen, a rendszerváltás elején, az ellenzéki kerekasztal ülésein még olyan mértékű egyetértés jött létre a legjelentősebb politikai irányzatok közt, hogy a magyar kisebbségek kérdésköre az ország írott alkotmányába kerülhetett. Az ország alaptörvénye tudvalevőleg leszögezi, hogy: „A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását.”¹

Ám annak ellenére, hogy a rendszerváltás meghatározó irányzatai képesek voltak megegyezni az előbbi szövegben, a magyar kisebbségek ügye mégis rendszeresen megjelenő, mély feszültséget, megoldatlan konfliktusokat okoz Magyarország politikai életében. Pedig sokan és sokszor hangoztatták, hogy leginkább a határon túli magyarok a kárvallottjai az ilyen konfliktusoknak. Hiszen kisebbségi helyzetük miatt nekik volna a legnagyobb szükségük állandóságra, és minden jelentős Magyarországi politikai erő tartós, egymással összefogó támogatására. Ez pedig annak a jele, hogy az írott alkotmány szövegében megegyező felek tényleges szándékai nem voltak egyezők több, a határon túli magyarokkal kapcsolatos alkotmányos kérdésben.² Tehát az alkotmányos egyetértés a szövegezésben és a valóságban jelentős mértékben eltérő elveket takart. A szöveg megfogalmazása szerintünk éppen azért olyan, amilyen, hogy adott esetben egymástól jelentősen eltérő értelmezéseket is lehetővé tegyen.

A tanulmány azt vizsgálja, hogy hol húzódhatnak az alkotmányos egyetértés lehetséges keretei a magyar kisebbségek kérdéskörében.

A vizsgálódás során mindenekelőtt az alkotmányosság alapelveire támaszkodva indokolni kívánjuk, hogy mivel a kérdéskör, még ha általánosan is, de szerepel A

Magyar Köztársaság alkotmányában, ezért következik belőle az alkotmányos egyetértés a határon túli magyarokat érintő alapkérdésekben. Továbbá megvizsgáljuk a kérdésben kialakult és kialakítható alkotmányos egyetértés morális alapjait. Majd az alkotmányos egyetértés értékrendjével érvelve igazolni szeretnénk, hogy a szövegből alkotmányos köteleességek származnak.

2. Alkotmányos egyetértés

Álláspontunk szerint, minthogy a határon túli magyarok kérdésköre szerepel a magyar alkotmányban, ezért – akár pozitivista szemmel vizsgálva a kérdést³ – a jogalkotók körében következnie kellene belőle az alapvető egyetértésnek a határon túli magyarokat érintő legfontosabb kérdésekben. Ugyanakkor, amennyiben az alkotmányszöveg jelentéséhez mint jogi tényhez kívánnánk kötni az egyetértés konkrét kereteit, akkor a többféle értelmezési lehetőség nehézzé teszi a pozitivista nézőpont érvényre juttatását.⁴

S ebben az esetben eléggé nyilvánvaló, hogy a jogértelmezés gyakorlatában egyszerűen nem lehet figyelmen kívül hagyni az egymástól eltérő politikai szándékokat. Kontraktualista szemmel nézve a problémát, látszólag egyszerűbb helyzetben vagyunk, hiszen, amennyiben az alkotmány végső forrásának a nép akaratát tekintjük, akkor – minthogy a Magyar Köztársaság alaptörvényéről van szó – a benne foglaltak forrása Magyarország polgárainak egyetértő akarata, aktuális pártpreferenciájtól függetlenül. Következésképpen a politikai döntéshozóknak is respektálniuk kellene mind a jogi tény, mind pedig a nép akaratát. Esetünkben a mindenkori magyarországi politikai többségnek nem lenne szabad egyedül döntenie a magyar kisebbségeket érintő legjelentősebb kérdésekben, és persze az állítás fordítottja is igaz, nem lenne szabad illet tennie a mindenkori politikai kisebbségnek sem.⁵ A köztük folyó politikai versenynek tehát korlátozottnak kellene lennie a kérdésben. Csakhogy a többféleképpen értelmezhető alkotmányszöveg nem adja meg a kérdéskör pontos tartalmát és az egyetértés mértékét, s így közvetlenül nem szabja – nem is szabhatja – meg a politikai verseny korlátait sem.

Ugyanakkor a szöveg rövidege és többféle értelme mellett nyújt néhány támpontot, amelyek mentén megvizsgálhatjuk a kérdést. Mindenekelőtt meg kell ismétel-nünk, hogy a politikai verseny korlátainak megvonásához előbb az alkotmányos egyetértés terét kell megrajzolnunk. Ehhez azonban mindenekelőtt az alkotmányszöveg értelmezési lehetőségeit kell áttekintenünk.

A megfogalmazása során kialakult egyetértés annyit mindenképpen jelez, hogy az ellenzéki kerekasztal résztvevői szeretnék volna, ha a határon túli magyarok megőrzik magyarságukat. Továbbá abban a kérdésben is közös állásponton voltak, hogy a Magyar Köztársaságnak segítenie kell őket magyarságuk megtartásában, azaz a magyar állam ne csak szemlélje nemzeti gondjaikat, hanem tegyen is érdekükben.

Ám az elmúlt évtized konfliktusai, különösképpen a kettős állampolgárságról tartott népszavazás kapcsán kirobbant durva összecsapás jól mutatja, hogy két másik, alkotmányos szempontból alapvető fontosságú kérdésben sem formálisan, sem pedig informálisan nem született megegyezés a tárgyaló felek közt.⁶

Az egyik, hogy a mindenkori kormánynak és ellenzéknek egyetértésben kell munkálkodnia a kisebbségi magyarokért, tehát az őket érintő legfontosabb kérdések, s általuk ők maguk, nem lehetnek a magyarországi belpolitikai küzdelmek eszközei.

A másik pedig, hogy miben rejlik Magyarország felelőssége, azaz az alkotmány szövegéből adódóan milyen kötelességeik vannak a kisebbségi magyarokkal szemben.

Vizsgáljuk hát meg, segít-e az alkotmány szövege a két kérdés megválaszolásában!

3. Az alkotmányos felelősség és kötelesség

A második kérdéssel kezdve *A Magyar Köztársaság alkotmányának* a köztársaság határain kívül élő magyarokkal foglalkozó mondata ugyan meglehetősen általánosan fogalmaz az alkotmányos felelősség mibenlétének kérdésében, de a probléma értelmezéséhez több támpontot is nyújt.

Az első megválaszolandó kérdésnek nyilvánvalóan úgy kell hangoznia, hogy miben is rejlik Magyarország „felelőssége”. A „felelősséget érez” kifejezés egyik lehetséges értelmezése, hogy itt az állam egyfajta érzelmi állapotáról van szó. Nemcsak a köz, hanem maga az állam érzi át a határon túli magyarok helyzetét, és folyamatosan igyekszik fenntartani ezt az érzelmi állapotot. Ám a fogalom ilyen interpretációja több nehézséget okoz. Egyrészt az állami intézményeknek maguknak nincsenek, jobban mondva nem lehetnek érzéseik. Érzéseik legfeljebb a bennük tevékenykedő hivatalnokoknak lehetnek, ők azonban nem azonosak a modern állammal, s jól lehet együtt érző viszonyuk fontos a magyar kisebbségek számára, de döntéseiket nyilvánvalóan nem vezérelheti érzelmi állapotuk.

Másrészt a pusztán érzelmi állapot fenntartása nem jelenti a magyar kisebbségek érdemi segítségét. Ezért önmagában nem tekinthető tényleges felelősségvállalásnak. A nemzeti identitásnak nyilvánvalóan vannak érzelmi alkotóelemei is, ezek jelentőségét semmiképpen nem szabad alábecsülnünk. A nemzeti összetartozás az együvé tartozás érzését is jelenti.⁷ De nyilvánvalóan nem csak ezt.⁸ S mindaz, ami az egyes nemzetek tagjait összeköti, egyben individuális identitásuk alkotóeleme is.⁹

Ezért a második, szerintünk helyes értelmezés szerint a „felelősséget érez” kifejezés nem pusztán az állam valamiféle érzelmi állapotát jelenti, hanem a határon túli magyarok iránti felelősség fennállásának elfogadását. A második interpretáció szerint az alkotmány azt szögezi le, hogy a Magyar Köztársaság felelős a határon túli magyarokért. S ennek kimondásából pedig szerintünk az következik, hogy e felelősségből kötelességek is erednek, s ezek értelemszerűen a Magyar Köztársaság kötelességei.

Értelmezésünk szerint tehát az alkotmány szövege a magyar állam alkotmányos kötelességeinek fennállását szögezi le a kisebbségben élő magyarokkal szemben. A magyar alkotmányosság elmúlt másfél évtizedének tapasztalatai okán nem mellékes hangsúlyoznunk, hogy mivel alkotmányos kötelességről van szó, a Magyar Köztársaságnak a pillanatnyi politikai erőviszonyoktól függetlenül vannak kötelességei a magyar kisebbségekkel szemben. Következésképpen a kötelesség nemcsak a magyar állam egy részét, hanem egészét terheli. A politikai pluralizmus alkotmányos alapelveinek szempontjából vizsgálva mindegyik kormány, és ami nem kevés-

bé fontos, mindegyik ellenzék kötelességéről van szó. Tehát a mindenkori kormánynak és ellenzékének külön-külön és együtt is fennálló, közös felelősségéről van szó. Az állam intézményeinek szempontjából pedig az egyes intézmények sajátos felelősségéről kell beszélünk az alkotmányos felelősség egyes területeivel (például kulturális kapcsolatok, oktatásügyi kérdések stb.) kapcsolatban. Azaz általában az egyén, tehát a politikai döntéshozó is, morális felelősséget visel, az állam egyes konkrét intézményeinek vonatkozásában pedig pozicionális felelősségről beszélhetünk.¹⁰

Persze éppen a felelősség számonkérhetősége és a kötelességek érvényesíthetősége kapcsán kell megvonnunk a magyar állam felelősségének és kötelességeinek határát.

Mindenekelőtt feltétlenül le kell szögeznünk, hogy a Magyar Köztársaság nyilvánvalóan nem egyedül felel a határain túli magyarokért, lévén szó egy másik állam polgáiról. A magyar állam felelőssége tehát eltér a saját polgárai iránti felelősségétől, beleértve a magyarországi nemzeti kisebbségek tagjait is. Az említett felelősség ezért csak korlátozott lehet, minthogy azok a személyek, akikre irányul, más államok szuverenitása alá tartoznak, így annak felelőssége is vitathatatlan. És persze éppen ezért számon is kérhető.

Magyarország részleges felelősségét az előbbi megállapítás nem teszi megfoghatatlanná. Mindenekelőtt leszögezhetjük, jóllehet az érintettek nem a Magyar Köztársaság polgárai, a mindenkori magyar politika jelentősen befolyásolhatja életüket. Nagyobb hatással van rájuk minden más országnál. Azok a területek pedig, amelyeknél Magyarország valós felelősségéről beszélhetünk, szerintünk átgondolhatók.

Ehhez azonban mindenekelőtt két kérdést kell tisztáznunk: először is, hogy mire vonatkozik a Magyar Köztársaság alkotmányos felelőssége, másodszor pedig, hogy kire.

4. Isteni, sőt istenek feletti akarat?

Kezdjük az első kérdéssel, nézzük, mire is vonatkozik az említett felelősség! Az alkotmány megfogalmazása szerint a Magyar Köztársaság határain kívül élő magyarok „sorsáért” „érez” felelősséget a magyar állam.¹¹ Az első pillantásra költőinek tűnő fogalom aránylag pontosan értelmezhető. A szövegkörnyezetből következően szerintünk aligha vonható kétségbe, hogy a határokon túli magyarok sorsáért érzett felelősség a kisebbségi magyarok nemzeti sorsáért viselt felelősséget jelenti. Még ha a szöveg nem is szűkíti a sors fogalmának jelentését, általános értelemben aligha lehet felelős e magyar emberek sorsáért, hiszen az emberi sorsnak olyan elemei is vannak, amelyek nem kötődnek államhoz, illetve nemzeti hovatartozáshoz.

Ugyanakkor a nemzeti sors problémaköre kapcsán először két egymással összefüggő kérdést kell tisztáznunk. Az első, hogy esetünkben mit is jelent a „sors” fogalma általában. A második pedig, hogy miben rejlik a sors nemzeti tartalma.

Sors alatt gyakran szokás az emberi élet meghatározottságát érteni, isteni, sőt akár istenek feletti akarat által. De érthetjük alatta a történelem törvényszerűségei által diktált determináltság állapotát, függetlenül az érintettek egyéni szándékától. Ha az előbbi két sorsfelfogás bármelyikét fogadjuk el, akkor az alkotmány szövege emberi eszközökkel megoldhatatlan önellentmondásba torkollik. A szlovákiai ma-

gyarok nemzeti sorsán ebben az esetben ugyanis csak maguk a történelem rejtett, az emberi szándék és akarat fölött álló erői, illetve az isteni gondviselés, esetleg szeszély fordíthat. Ha isteni akaratnak tekintjük a kisebbségek nemzeti sorsát,¹² akkor leszögezhető, hogy Magyarország lehetőségei nem terjednek odáig, hogy változtasson rajta. Következésképpen a Magyar Köztársaság politikai eszközökkel érdemben nem lehet közvetlenül cselekvő hatással a kisebbségi magyarok sorsára. Az isteni akaratra legfeljebb imádsággal, könyörgéssel lehet némi hatással lenni, ám az állam maga nyilvánvalóan nem uralhatja az isteni sorsot. Ebben a helyzetben azonban a magyar állam alkotmányos felelőssége megfoghatatlanná válik, hiszen nem áll az állam hatalmában, hogy a kisebbségi magyarok sorsára közvetlen hatással lehessen. Tehet ugyan ezt-azt, ebben-abbán segíthet a kisebbségben élőkön, ám magán az isteni döntésen nem változtathat.

Ráadásul egy alapvető fontosságú morális nehézséggel szembe is kerül az isteni akarat el nem fogadása esetén, hiszen ezáltal megkérdőjelezi az isteni akarat helyességét. Azaz magát az isteni akarat fölé helyezi, hibásnak, igazságtalannak minősítve a mindenható döntését. Ezzel azonban magának az isteni akaratnak a jogosságát vonja kétségbe, s helyébe a maga által képviselt emberi akaratot kívánja állítani.

Esetünkben tehát, amennyiben a magyarok kisebbségbe szorulását isteni büntetésnek tekintjük, akkor egyben helyesnek és igazságosnak is kell tartanunk. Egyébként a gondviselés erkölcsi lényegét, tévedhetetlenségét kérdőjelezzük meg, azt állítva, hogy vele szemben az embereknek van igazuk. Sőt mi több, még csak azt se állítjuk, hogy az embereknek általában lenne igazuk a büntető gondviseléssel szemben, hanem hogy igazunk nekünk magunknak van. S ezzel egy újabb ellentmondásba sodródunk. Mivel nemcsak magyarok alkothatnak és alkotnak is erkölcsi véleményt a kérdéstről, hanem a magyar kisebbségek felett domináns pozícióba jutottak közül azoknak a nemzeteknek egyes tagjai is, akik pedig helyzetüket az isteni gondviselés jutalmaként értékelik nemzetük magyarok okozta korábbi megpróbáltatásaiért. Eme megpróbáltatásokat egyébként egy lélegzettel igazságtalannak és méltánytalannak minősítik, mellyel ők is ugyanabba az ellentmondásba bonyolódnak.

Az a kérdés vetődik fel, hogy kinek az istene igazságos, s melyik dönt. Az isten nemzetivé változtatása ismert jelensége a modern nacionalizmusnak. Csakhogy az egyetemes igazságosság elveivel az alakuló nemzeti politeizmus döntési mechanizmusai aligha egyeztethetők össze, hiszen mindenki a maga isteni igazságát tartja egyedül helyesnek. Maradna az ókori megoldás, nevezetesen, hogy a sors nemcsak az emberek, hanem az istenek felett álló erő is egyben (Graves 1981, 10.c, 10.3.), ám ebben az esetben még az imádsággal történő befolyásolás lehetősége is elvész az emberek számára, hiszen ez a sors öntörvényű, legfeljebb megjسمerni lehet egyik-másik jós segítségével, de megváltoztatására semmilyen mód sincsen.

Ugyanakkor a másodikként említett történelmi nemzetsors-felfogás több tekintetben hasonlít hozzá, hiszen megváltoztathatatlan történelmi erőkkel kell számot vetnie az embernek. Persze az egyik különbség látszólag abban áll, hogy nem jósok jelzik előre a jövőt, hanem magukat tudósoknak minősítő értelmiségiek, a modern tudomány racionális eszköztárát alkalmazva. A tudomány világában ugyanis pontosan nyomára kell jutni az egyébként feltárható és megérthető, de persze megváltoztathatatlan erő mibenlétének.

Első feladatunk tehát a magyarok nemzeti sorsát meghatározó történelmi erő megnevezése és jellemzése. Nyilvánvalóan nemzeti erőről lehet csak szó, hiszen a magyarok nemzeti sorsát determinálja.¹³ E rejtetten ható, de persze egyesek által felismerhető történelmi erő legismertebb interpretációja a nemzetek (esetleg fajok) történelmileg meghatározott harcának elképzelése. Ha elfogadjuk létezését, akkor Magyarország ennek a harci törvénynek engedelmeskedve vívta világháborúit, s maradt alul az ugyanennek a törvénynek engedelmeskedő ellenségeivel szemben. Következésképpen ez az oka, s nem más, oly sok magyar kisebbségbe kerülésének. Fel kell tehát ismernie minden magyar embernek, hogy az ellenséges viszony eleve adott, nem emberi választás kérdése. Csakhogy így Magyarország szomszédainak felelőssége is elmosódik, hiszen ők sem választhatnak igazságos és igazságtalan háború közt.

Máig ható erővel bír a felfogás másik következménye, nevezetesen az, hogy elfogadása esetén a nemzetek közti béke a valóságban nem választható, hiszen a másik fél is a harc törvényének engedelmeskedik, ő sem tehet másként. Minthogy törvényszerűségről van szó, nemcsak a múltban nem volt, hanem ma sem reális más nemzeti magatartás, mint a küzdelem minden, a jelen körülményei közt felhasználható eszközzel. Emiatt a nemzeti megbékéléssel való őszinte kísérletezés kifejezetten veszélyes, hiszen gyengíti a nemzeti harci morált. Következésképpen negatív felelősségük csak a harc történelmi törvényét fel nem ismerő béke- és meg egyezéspártiaknak van. Viszont a küzdők, a harcolók csak azt teszik, amit a történelem és a természet rendje szerint tenniük kell.

Ez az elképzelés is feloldhatatlan ellentmondáshoz vezet. A nemzeti harc történelmi törvényének logikája ugyanis azt diktálja, hogy a mostani helyzetben csak egy olyan újabb összecsapás tudna változtatni, melyben Magyarországnak kellene diadalmaskodnia, a korábbi győzők pedig a vesztesek közé kerülnének. A folyamatos magyarelles nemzeti harcot vívó szomszéd nemzetek lényegileg ugyanazon erő eszközei, mint a magyarok. Az elképzelés ezért rejtetten egy újabb háborús konfliktust feltételez, amely – s ezt szögezzük le, még ha sokak számára nyilvánvaló is – szörnyű pusztítással járna, kimenetele bizonytalan volna, következményei pedig kiszámíthatatlanok lennének. Azaz nemcsak nemzeti diadallal, hanem nemzeti romlással is járhatna, de áldozatokat mindenképpen követelne. S ami nem kevésbé fontos érv: ilyen háborúk nem is lehetségesek az integrálódó Európában, hiszen a huszadik századba löknék vissza a kontinenst, népeit végképp megfosztva a nemzetközi versenyképesség reményétől is. Végül pedig, Magyarország lakosainak döntő többsége határozottan nem akar sem ilyen, sem pedig másféle háborút, de nem kíván ilyet a határon túli magyarok legtöbbször sem. Megjegyezhetjük, hogy napjaink gátlástalan politikai törekvéseit látva elsősorban a harmadik érv miatt nem válik az elképzelés végkövetkeztetése nyilvánosan hangoztatott politikai programmá. A háború akarása nélkül viszont értelmüket veszít kiindulási pontjai, hiszen a nemzeti harc elengedhetetlen feltétele a nemzet többségének tényleges, nem csak képletes háborús szándéka, vagy legalább e szándék felébresztésének lehetősége.

5. Kire vonatkozik az alkotmányos felelősség?

Másodszor azt kérdeztük, kik az alanyai a Magyar Köztársaság alkotmányos felelősségének? Az alkotmány szerint „a határain kívül élő magyarok” sorsáért érez felelősséget a Magyar Köztársaság, s ezzel a probléma az első pillantásra meg is oldódott.

Ám az elmúlt másfél évtized tapasztalatai alapján a fenti szövegrészlet legalább négy értelmezési lehetőségét kell számba vennünk. Az egyik szerint Magyarország alkotmányos felelőssége a határon túli magyarok egy csoportjára vonatkozik, illetve mindenekelőtt rájuk. A második szerint a felelősség a határon túli magyarokra mint kollektívára vonatkozik, s csak ennek vonatkozásában az egyénekre mint a megszabott kollektíva tagjaira. A harmadik szerint Magyarországnak nincsen ilyen felelőssége. S a negyedik szerint a felelősség mindegyik határon túli magyarra vonatkozik

Ha az első lehetőséget választjuk (Magyarország alkotmányos felelőssége a határon túli magyarok egy csoportjára vonatkozik), akkor az alábbi nehézségekkel kerülünk szembe. Először is a Magyar Köztársaság „határain kívül élő magyarok” megfogalmazásából az alkotmányos felelősség vonatkozásában semmiféle különbségtétel nem következtethető magyar és magyar ember közt. Magából a szövegből nem következik, hogy a magyar állam a magyar kisebbségek bármelyik csoportja iránt ne tartozna felelősséggel. Továbbá az alkotmányszöveg nem is osztályozza a határon túli magyarokat, azaz nem beszél első-, másod-, esetleg harmadosztályú magyarokról. Következésképpen a szövegből nemcsak a magyar állam egyes magyarok iránti felelősségének hiánya nem eredeztethető, hanem a kisebbségi magyarok egyes csoportjai iránti lényegileg különböző felelőssége sem.

Az alkotmány alkalmazásakor a felelősség eltérő mértékét valló alkalmazó hasonló problémával kerül szembe, mint az egyes magyarok iránti felelősség hiányát valló. Bármilyen különbségtétel esetén indokolnia kell a megkülönböztetést. Azaz a magyar államnak meg kellene adnia annak okait, hogy miért felelős egyes kisebbségi magyarokért, és miért nem tekinti felelősnek magát másokért, illetve miért felelős az egyikért inkább, mint a másikért. S persze az indoklásnak összhangban kellene lennie az alkotmány idézett szövegével, de ez megoldhatatlan probléma. Értelmezésünk szerint az idézett szöveg a felelősség feladásának csak egy lehetőségét engedi meg, nevezetesen a magyar állam nyilvánvalóan nem felelős azok iránt, akik nem magyarok, abban az esetben sem, ha elődeik 1918 előtt Magyarország polgárai voltak. Az eltérő felelősség elvére pedig nem is utal az alkotmány szövege. Éppen ezért mindkét elvhez pótlólagos magyarázatok szükségesek.

Ahhoz, hogy a magyar állam tisztségviselői különbséget tehessenek kisebbségi magyar és kisebbségi magyar közt, a nemzeti megkülönböztetés elvének valamelyik változatát kell alkalmazniuk. Ehhez azonban az elvnek olyan morális alapra kell támaszkodnia, amely egyszerre rendelkezik a politika számára iránymutató erővel a napi politikai döntéseknél, valamint elég mélyen gyökerezik az alkotmányosság valamelyik jelentős elképzelésében. A nemzeti megkülönböztetésnek a határon túli magyarokkal szemben alkalmazott elve ezért nem válhat el az adott döntéshozó Magyarországon érvényesíteni kívánt értékrendjétől. Tanulmányunk számba kívánja venni az elv érvényesítésének lehetséges következményeit a magyar kisebbségek nemzeti életében.

6. Nemzeti megkülönböztetés

A nemzeti megkülönböztetés Magyarországon is használt politikai elve sajátos hatással van a magyar politikai osztály magyarságpolitikájára. A határon túliak közti

különbőségtevésnek természetesen igazodnia kellene a hazaihoz, hogy alátámassza a hazai jogosságát, helyességét. Ezért – noha a magyarországi politikai vezetés egyes csoportjainak álláspontjai közt jelentős különbségek mutatkoznak e kérdésben, de így vagy úgy, szándékosan vagy szándékukkal szemben – mindannyiuknak számolni kell a nemzeti megkülönböztetés elvével, éppen az elv alkalmazása érdekében.

6.1. Saját elitem csábítása

Ahhoz azonban, hogy hatalmi következményekkel járó különbséget tehesünk magyar és magyar közt a nemzeti kisebbségeken belül, komoly indokok kellenek.

Az egyik kínálkozó megoldás, hogy a határon túli magyarokat is elitek által uralt tömegként lássa a magyarországi jogértelmező. S persze mindenekelőtt az elit a nemzeti, hiszen ez a dolgok rendje az ilyen világban. Azaz a határon túli magyarok morális értelemben is feloszthatók nemzeti irányítókra és nemzetileg irányítottakra, amit a magyarországi támogatáspolitikában is érvényesíteni lehet. Ez a nézőpont több előnnyel is kecsegtet. A magyarországi támogatások révén meg lehet próbálkozni egy olyan domináns elit kialakításával, amelyik maga alá gyúri a tőle eltérő csoportokat, és az őt támogató magyarországi politikai elithez kapcsolódik. Magyarországi szemmel nézve így nemcsak külpolitikai, hanem belpolitikai célokra is használható. Politikusai a nemzeti létében veszélyeztetett magyar kisebbséget reprezentálva jeleníthetik meg egyik vagy másik magyarországi párt nemzeti jellegét, szemben a konkurens nemzetietlennel, illetve a rossz nemzeti stratégiát választóval. Megszólalhatnak választási kampányokban, megjelenhetnek magyarországi pártok kampányrendezvényein, mutatkozhatnak anyaországi politikusok társaságában, közzétehetik álláspontjukat a sajtóban, persze támogatójukat segítve. Szóval a politikai támogatás számos formájára alkalmasak, minthogy a nemzeti veszélyeztetettség erkölcsi súlyával állnak támogatójuk mellé.

A megoldás ugyancsak csábító. De súlyos árat kell fizetni érte. A magyarországi pártoknak a saját kisebbségi elitcsoportjuk körében kell kiosztaniuk az összes fontos pozíciót a Magyarországról érkező támogatások rendjében. Maga a rendszer követeli az intézkedést, hiszen az elit ezáltal ragadja meg hatalma egyik jelentős elemét: így válhat urává a magyarországi támogatásoknak.

Az ilyen rendszer egyik következménye, hogy a támogatások jelentős része politikai támogatássá válik. Másik következménye pedig, hogy érdemi kontroll híján az anyagi támogatások jelentős hányada rövid úton magánzsebekbe vándorol. Hatalmi monopolhelyzetben mindig megtalálhatók az ide vezető utak.

Mindez pedig súlyos következménnyel jár. A főként politikai és magáncélokra felhasznált erőforrások éppen azt nem segítik, amire formálisan szánták őket, és amire egyébként a kisebbségnek tényleg szüksége volna. Ezek elsődlegesen immár nem kulturális vagy éppen oktatásügyi támogatások, illetve a kisebbség társadalmi életének más fontos területét segítő források. Csak annyiban segítik az adott területet, amennyiben az az adott elitcsoport, illetve annak valamelyik tagja hatalmi érdekeinek, sőt esetenként egyes személyek magáncéljainak megfelel. Következésképpen le kell szögeznünk, a magyar kisebbségek nemzeti életét az ilyen esetekben

a magyar állam érdemben nem támogatja, illetve a jobbik esetben is sokkal kevésbé, mint tehetné, s amint azt nyilatkozataiban a nyilvánosságnak mutatja.

Sőt, a támogatás gyakran nem áll meg a sajátján tartott elit segítségével, hanem gyakran része a nem sajátosnak való tudatos ártás, tehát gyengítésük, esetleg politikai, társadalmi felszámolásuk a magyar fél rendelkezésére álló eszközökkel, kormányzás esetén magyarországi kormányzati eszközökkel. Ebben az esetben a csoport jellegét a definíció adja.¹⁴ Azaz ebben az esetben nemcsak azt kívánja eldönteni a magyarországi fél a kisebbségi magyar szövetségeseivel együtt, hogy kit tekint magához közel álló, s ezért támogatásra méltó kisebbségi magyarnak, hanem azt is kimondja, hogy aki nem illik az általa megszabott nemzetdefinícióba, az egészen egyszerűen nem magyar. Aki tehát nem ért egyet a felfogás tartalmával vagy magával a felfogással, azt a csoportból is kirekeszthetik a kollektivista felfogás vallói. A következménye pedig az, hogy nemzeti ellenségnek tekintik, akinek gyengítése, tönkretétele, tehát a felette aratott nemzeti diadal, a nemzet küzdelmének nyilvánvaló célja kell, hogy legyen.¹⁵

A rendszer második következménye morális természetű. Abból ered, hogy az adott kisebbség közvéleménye persze megtudja, hogy mi történik a magyarországi erőforrásokkal a kulisszák mögött. A megállíthatatlanul terjedő hír demoralizáló hatását leírni is nehéz. A kisebbség közvéleménye előtt ekkor válik egyesek nemzeti nyomorúsága mások gazdagodásának forrásává, méghozzá nemzeti jelszavakba öltöztetve, magyarországi hatalmi háttérrel.

Ezáltal a kisebbségi magyaroknak éppen az az erénye csorbul, amelyik nélkül egyetlen hátrányos helyzetbe sodródott embercsoport sem tud csoportként hosszabb ideig megmaradni: az áldozatvállalás morális elve. Az a meggyőződés, hogy számos hátrány ellenére nemesebb megmaradniuk magyarnak, s gyermekeiket is megtartani magyarságukban. A nemzeti potyautasság stratégiája éppen a magyar kisebbség egyes politikusainak körében, méghozzá magyarországi segédlettel, óriási rombolást végez a kisebbségiek ebbéli meggyőződésében.

6.2. A politikai elit és a hatékonyság

A saját kisebbségi elitet kívánó magyarországi támogató elsősorban a politikai hatékonyságot kéri számon az általa támogatott kisebbségi vezetőkön. Politikai hatékonyság alatt mindenekelőtt a magyarországi partner iránti hűséget érti, valamint annak a képességét, hogy a szervezet, illetve az adott személy meg tudja-e jeleníteni a magyar kisebbség nemzeti veszélyeztetettségét a magyarországi közvélemény előtt, s szimbolizálni tudja-e a kisebbségi magyar politikai akaratot, s végül persze, hogy jelentős otthoni hatalmi befolyása legyen. Ha az adott szervezet, illetve politikus mindhárom fenti feltételt teljesíti, akkor kiemelt szövetségesnek számít. S amilyen mértékben csökkennek ebbéli képességei, olyan mértékben jelenik meg az igény más személyekre, esetleg szervezetekre.

De létezhetne egy másik hatékonysági szempont is. Nevezetesen az, hogy ki tudja jobban segíteni a kisebbségek nemzeti életének legfontosabb területeit.

Sőt, az elitelméleti közelítésmód mellett megfogalmazható a részvételi demokrácia hatékonysági szempontja is: ki képes a kisebbségi magyarok minél nagyobb hányadát bevonni mindannak megtartásába, fejlesztésébe, építésébe, amit magyarokként élnek meg.¹⁶ Az első pillantásra világos, hogy a kisebbségiek esetében a fenti

két felfogás több ponton is illeszthető egymáshoz. Ha ugyanis a magyar kisebbségek nemzeti életének egyes területei állnak a magyarországi támogató érdeklődésének középpontjában, akkor számára éppen a kisebbségben élők esetében mind a kiváló teljesítményeknek, mind pedig az érintett társadalmi réteg minél nagyobb arányú részvételének egyaránt fontosnak kell lennie. Az asszimiláció nyomása alatt minden kisebbségi magyar teljesítménye számít. Tehát minél több kisebbségi személy önmagához mért legjobb teljesítménye adja a legnagyobb esélyt az egész közösség számára.

Mindenekelőtt magának a rendszernek kellene lehetővé tennie a kiváló teljesítmény és a lehető legszélesebb részvétel elvének összeillesztését. Méghozzá – a probléma természetéből adódóan – elsősorban a nemzeti élet egyes területeinek természetéhez igazodva, hiszen másfajta teljesítményt igényel, valamint eltérő módon és számban nyújt részvételi lehetőséget például a tudományos élet, mint a közművelődés. Ám ha másként is, de valamiféle kettő kínál. Következésképpen megtalálható az a konkrét módszer, amellyel az adott területen mind a részvétel, mind pedig a teljesítmény optimalizálható. Csakhogy – és ez mondandónk lényege – a politikai érdeklődés viszonyrendszere mindehhez nem elég. Az egyes magyar kisebbségek oktatásügyének, tudományos életének, közművelődésének, művészeti életének, területi és regionális önkormányzatainak, egyházainak, kis és nagy társadalmi szervezeteinek, egyszóval egész közéletének ismerete kell hozzá, annak jelentősebb szereplőivel együtt. Méghozzá azzal a szándékkal és képességgel, hogy az egyes területeket sajátosságaik szerint ítélje meg a magyarországi támogató. Persze az ilyen rendszer csak akkor működhet, ha mindegyik releváns magyarországi politikai párt betartja íratlan s írott szabályait. És ha ezért az esetleges magyarországi kormányváltás nem jár egyben rendszerváltással is. Továbbá ha a politikai pluralizmus logikájából következően nem fenyeget vele állandóan. Ellenkező esetben a mindenkori másik félnek is hatalmi szempontjait kell érvényesítenie. Különbség legfeljebb a mértékben lehet. S ami marad, az a kisebbségek uralásának ilyen-olyan stratégiája, legyen nekik bármilyen sok és bármennyire súlyos, másféle megoldásért kiáltó gondjuk.

Ezért elégtelen szempont a kisebbségek támogatásának az éppen aktuális magyarországi hatalmi érdekekhez való igazítása.

Jegyzetek

1. *A Magyar Köztársaság alkotmánya*, 6. § (3).
2. Például Ulrich K. Preuss az alkotmányosság lényegi jellemzőjének tekinti azokat az alkotmányos rendben gyökerező közös ideákat elveket és értékeket, amelyek mentén születet meg a döntés, hogy tagjai részesedhetnek a kormányzati hatalomból (Preuss 1996, 12–13).
3. H. L. A. Hart szerint a kötelezettségeket megállapító elsődleges szabályok, melyek a hivatalos rendszeren keresztül elismerést nyernek elkülönülnek más szabályoktól, amelyek továbbra is együtt léteznek a hivatalosan elismertekkel. Az elsődleges szabályokat más szabályoktól „a támogatásuk érdekében kifejtett komoly társadalmi nyomás, valamint az egyéni érdekek és törekvések feláldozása különbözteti meg, ami együtt jár tartásukkal” (Hart 1995, 197).

4. „Az értelmezés olyan szellemi eljárás, amely a jogalkotás folyamatát elkíséri a magasabb foktól a magasabb által meghatározott alacsonyabb fok felé haladás során. Normális esetben törvényértelmezéskor arra a kérdésre kell feleletet adnunk, hogy a törvény általános normájából, annak konkrét tényállásra történő alkalmazása során hogyan nyerjük a bírói ítéletet vagy a közigazgatási aktus megfelelő egyedi normáját. Van azonban alkotmányértelmezés is, mikor pl. arról van szó, hogy – a törvényhozási eljárásban szükségrendeletek kibocsátásakor vagy egyéb közvetlen alkotmányi aktusoknál – az alkotmányt alkalmazzuk, vagyis alacsonyabb fokon végrehajtjuk” (Kelsen 1988, 50).
5. A jelenség nem ismeretlen a modern alkotmányosságban. Úgymond, mások üdvöztetésének alkotmányos hagyománya kerül szembe szabadságuk alkotmányos értékével (Kommers–Thompson 1995, 14).
6. Thomas C. Grey szerint a törvénybe iktatott alkotmány jelentése nagyban függ attól, hogy milyen jelentést tulajdonítanak nekik azok, akik törvénybe iktatják (Grey 1979, 202).
7. Például Isaiah Berlin a nacionalizmust a nemzeti tudat izgalmi állapotaként jellemzi, amely esetenként a modernizációra adott negatív válaszként jelenik meg (Berlin 1996, 336–337).
8. Ezt mutatja be például Anthony D. Smith *National Identity* című munkájában. Rögtön könyvének előszavában megjelenik a nemzeti identitás multidimenzionális koncepciója (Smith 1991, 7).
9. Például Jeff McMahan álláspontja szerint a nemzetek olyan emberi csoportok, amelyeket mind objektív, mint pedig szubjektív kritériumok megkülönböztetnek. Objektíveknek azokat nevezi, amelyek összeköthetik a nemzet tagjait: a társulás és közös terület elfoglalása, a közös etnikai eredet, a közös nyelv, közös vallás, egyetértés egy adott politikai intézményrendszer tekintetében, a közös kultúra – beleértve a közös értékeket és szokásokat és így tovább. Ennek különféle kombinációi mentén alakultak ki az egyes nemzetek. A szubjektív kritérium pedig az, hogy osztoznak egyfajta kollektív identitásban, tehát osztják azt az álláspontot, hogy közös csoportot alkotnak. És ez a meggyőződés egyben individuális identitásuk alkotóeleme is (McMahan 1997, 107).
10. Morális és pozicionális felelősség eltérő jellegét és összefüggéseit fejti ki A. John Simons (1979, 12).
11. A fogalomhasználat mindenképpen figyelemre méltó. A posztkommunista országok alkotmányos értékrendjében megjelenő fatalizmust írja le James Jonson. Claus Offe nyomán olyan társadalmakként jellemzi őket, amelyek atomizáltak, az együttműködés egyetemes rendjétől elszakítottan látják magukat (Jonson 2001, 87–90).
12. Nem vonjuk kétségbe, hogy a nacionalizmusnak van olyan felfogása is, amelyik szerint sok a közös közte és a vallási identitás közt. Például Liah Greenfeld a hitszerű, valláshoz hasonlatos elemeire mutat rá (Greenfeld 1996, 169–191). Ámde, amennyiben a nemzeti sorsot az isteni akarattal azonosítjuk, akkor számolnunk kell ennek alkotmányos következményeivel.
13. Ulrich K. Preuss úgy veti fel a problémát, hogy ki, illetve mi alkotja meg a nemzetet, a *démos* vagy az *ethnos*. Ezen az úton haladva szerinte nemcsak Karl Meineckéhez juthatunk el, hanem Carl Schmidthez is. S persze Kelet-Európa etnicista nemzetfelfogásaihoz (Preuss 1994, 147–155).
14. Ugyanakkor a definíció szándéka a nemzeti csoport többdimenziós voltába ütközik. Például kulturális definiálási kísérlet esetén problémát okoz a kultúra pontos azonosítása (Brian 1997, 211–234).
15. Claus Offe a homogenitás és sokféleség dilemmájaként fogalmazza meg az alkotmányos demokrácia egyik dilemmáját. Szerinte csoportjogok esetén a csoport sokszínűségének konkrét jellegét kell figyelembe venni, ez azonban a csoportok sokfélesége miatt bomlasztja a politikai közösség egységét (Offe 1998, 139).
16. Bhikhu Parekh az egyén és közösség közti kölcsönös felelősséget s egymás iránti elkötelezettséget hangsúlyozza (Parekh 1999, 68–70).

Felhasznált irodalom

- Berlin, Isaiah 1996. A meghajlított vessző. A nacionalizmus kialakulásáról. In Berlin, Isaiah: *Az emberiség göcsörtös fája*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1996, 336–337. p.
- Graves, Robert 1981. *A görög mítoszok*. Bratislava, Madách Könyvkiadó.
- Greenfeld, Liah 1996. The modern religion? *Critical Review*, Vol. 10. No. 2. 169–191. p.
- Grey, Thomas C. 1979. Constitutionalism: An Analytic Framework. In Peenock, James R.–Chapman, John W. (eds.): *Constitutionalism*. New York, New York University Press, 202. p.
- Hart, Herbert Lionel Adolphus 1995. *A jog fogalma*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Jonson, James 2001. Inventing Constitutional Traditions: The poverty of Fatalism. In Ferejohn, John A. (eds.): *Constitutional Culture and Democratic Rule*. Cambridge, Cambridge University Press, 87–90. p.
- Kelsen, Hans 1988. *Tiszta jogtan*. Fordította Bibó István. Budapest, az ELTE Bibó István Szakkollégium kiadványa.
- Kommers, Donald P.–Thompson, W. J. 1995. Fundamentals in the Liberal Constitutional Tradition. In Hesse, Joachim J.–Jonson, Norman (eds.): *Constitutional Policy and Change in Europe*. Oxford, Oxford University Press, 14. p.
- McMahan, Jeff 1997. The Limits of National Partiality. In McKim, Robert–McMahan, Jeff (eds.): *The Morality of Nationalism*. New York–Oxford, Oxford University Press, 107. p.
- Offe, Claus 1998. „Homogeneity” and Constitutional Democracy: Coping with Identity Conflicts with Group Rights. *Journal of Political Philosophy*, Vol. 2, 139. p.
- Parekh, Bhikhu 1999. Defining national identity in a multicultural society. In Mortimer, Edward (eds.): *People Nation & State*. London–New York, I. B. Tauris Publishers, 68–70. p.
- Preuss, Ulrich K. 1994. Constitutional Powermaking of the New Polity: Some Deliberations on the Relations Between Constituent Power and the Constitution. In Rosenfeld, Michel: *Constitutionalism, Identity, Difference and Legitimacy*. Durham–London, Duke University Press, 147–155. p.
- Preuss, Ulrich K. 1996. The Political Meaning of Constitutionalism. In Richard P. Bellamy (eds.): *Democracy and Sovereignty: American and European Perspectives*. Avebury, Aldershot, 12–13. p.
- Simmons, Alan John 1979. *Moral Principles and Political Obligation*. Princeton–New Jersey, Princeton University Press, 12. p.
- Smith, Anthony D. 1991. *National Identity*. Harmondsworth, Penguin Books.
- Walker, Brian 1997. Plural Cultures, Contested Territories: A Critique of Kymlicka. *Canadian Journal of Political Science*, Vol. 30., No. 2. (June 1997) 211–234. p.

LÁSZLÓ ÖLLÖS

THE CONSTITUTION OF THE HUNGARIAN REPUBLIC AND THE HUNGARIAN MINORITIES

The referendum on double nationality even showed one of the systematically growing conflicts from the system changes of the Hungarian policy, namely, that in connection with the Hungarians living outside the territory of Hungary, there is no agreement between the Hungarian political powers. Despite that the determining directions of the system changes were able to agree on the text of the constitution, the issue of the Hungarian minorities still resulted systematically appearing, strong pressures, unsolved conflicts in the Hungarian political life. With the examinations, mainly relying on the principles of consti-

A Magyar Köztársaság alkotmánya és a magyar kisebbségek 71

tutionality, the author wants to give reason that since the issue, even if generally, is present in the Constitution of the Hungarian Republic, it results constitutional agreement in the basic issues relating Hungarians outside the borders. The author also examines the moral bases of constitutional agreement that has been or can be evolved on the issue. Later, arguing with the value system of constitutional agreement, he confirms that from the text constitutional responsibilities arise. From the text itself, it is not evident that it is responsible for the Hungarian state and one of the group of the Hungarian minorities. The text of the constitution does not even classify Hungarians living outside the borders, that is there is no word about Hungarians of first, second, or third class. Consequently, neither the lack of responsibility to the Hungarians of the Hungarian state cannot be originated, neither responsibility to certain groups of minority Hungarians. Therefore it is an insufficient standpoint to adjust the support of minorities to the recently actual Hungarian power interests.

MAGYAROK SZLOVÁKIÁBAN

DOKUMENTUMOK,
KRONOLÓGIA

(1989–2004)

Fórum Kisebbségkutató Intézet
Lilium Aurum Könyvkiadó